

Katsauksia ja keskustelua

Suomen kriisi ja kasvututkimus - avoimen talouden näkökulma

VEIKKO REINIKAINEN

Aikakauskirjassa 2/1994 julkaistiin *Matti Pohjolan* virkaanastujaisesitys "Huonoa politiikkaa vai huonoa onnea? Kansantaloutemme kriisi kasvututkimuksen valossa". Kun Pohjolan esityksessä käsitellään erittäin tärkeää asiaa, on hänen esittämästään kriisitulkinnasta syytä keskustella.

Pohjola katsoi, että tähänastiset kriisiselitykset eivät ole riittäviä. Ne hän tosin tiivistää liian yksioikoisesti "huonoa onnea" teesiksi. Pohjolan mielestä koettu kriisi on vain jonkinlainen pitkän ajan heikon kehityksen kulminoituma. Hänen teeseistään kiinnostavimpina on pidettävä suomalaisen tuotannon korkeaa pääomaintensiteettiä ja pääoman heikkoa tuottavuutta koskevia väittämiä.

Vähemmän vakuuttavalta näyttää sen sijaan Suomen kehitysstrategian ja talouspolitiikan kritiikki. Pohjolan mukaan Suomessa on aiheettomasti oltu huolestuneita teollisuuden bkt-osuuden laskusta. Samoin on aiheettomasti suosittu avointa sektoria. Erityisen ongelmalliselta näyttää kuitenkin sen selittäminen, miten pitkän ajan tendenssit lopulta purkautuivat nykyiseksi kriisiksi.

Arvioin seuraavassa erityisesti sitä, onko Pohjolan Suomen talouspolitiikkaan kohdistama kritiikki teoreettisesti kestäväällä pohjalla, ajatellen avoimen talouden menestysehtoja.

Tähän liittyen arvioin ehdotettua kriisiselitystä. Käsittelyn lähtökohdaksi sopii kuitenkin pääomanmuodostuksen ja pääoman käytön ongelma.

1 Pohjolan esittämät Suomen pääomatilannetta kuvaavat havainnot ja väittämät ovat varsin mielenkiintoisia. Pääomakanta työllistä työntekijää kohden on teollisuusmaiden korkein, jopa suurempi kuin Yhdysvalloissa. Työn tuottavuus on kuitenkin vain hyvää keskitasoa. Myös pääoman tuottavuus on vaatimatonta. Kohtalainen kasvumenestys on näin saatettu suurin uhrauksin.

Suomen talouden korkealle pääomaintensiteetille voi kyllä olla aivan luonteviakin selityksiä. Suuren, kylmän ja harvaan asutun maan kehittäminen ja ylläpito on kallista. Pääomaintensiteettiin vaikuttaa aina myös maan suhteellisen edun rakenne. Markkinoiden pieni koko taas vaikeuttaa skaalaetujen hyödyntämistä.

Korkeaan pääomaintensiteettiin liittyy toisaalta myös huolestuttavia piirteitä. Nimenomaan korkea työttömyys on sinänsä osoitus siitä, että tuotannontekijöiden käyttösuhteet ovat ei-optimaaliset. Tämä voi johtua siitä, että hintasignaalit ovat harhaisia tai siitä, että niihin reagoidaan irrationaalisella tavalla.

Huomiota on siis kiinnitettävä sekä investointipäätöksiin että perustuotantotekijöiden hinnanmuodostuksen ongelmiin. Esimerkkinä vinoutumista *Pohjola* (s. 203) mainitsee investointihyödykkeiden olleen Suomessa erityisen halpoja. Korkean pääomaintensiteetin yhteydessä on kuitenkin ajateltava yleisemmin työn ja pääoman suhteellisen hinnan ongelmaa. Tämän *Pohjola* kuitenkin sivuutti kokonaan. Suhteellisella hinnalla tarkoitetaan palkkojen ja sivukustannusten summan sekä pääoman käytön laskennallisen leasing-korvauksen suhdetta. Keskeinen merkitys on todellisuudessa erityisesti sillä, miten tämän suhteen odotetaan kehittyvän. Euroopan työttömyyden taustalla on käsittääkseni yleisemminkin se, että hintasuhdetta koskevia odotuksia ei täällä ole korjattu tavalla, mitä maailmantalouden tilanteen muuttuminen olisi edellyttänyt. (*Reinikainen* 1993, liite B). Ehkäpä tämä harha on Suomessa ollut erityisen vakava?

Aiheellista on kyllä pyrkiä myös siihen, että subventointia, joka keinotekoisesti alentaa investointien tuottovaatimusta, systemaattisesti rajoitetaan. Huomio kohdistuu kuitenkin myös rahapolitiikkaan - korkoa mielivaltaiselle tasolle painava politiikka ei edistä pääoman käytön tehokkuutta.

Suomessa ja yleensä Euroopassa on talouspolitiikan ja hinnanmuodostuksen yhteistuloksena suosittu liian pääomavaltaisia menetelmiä ja tarpeettomasti vaikeutettu työvaltaisten toimialojen kehitystä. Intensiivisen korkokeskustelun rinnalla olisi keskusteltava myös työn ja pääoman suhteellisesta hinnasta.

2 Pohjolan rakenneanalyysin lähemmässä tarkastelussa kohdistuu huomio varsinkin siihen, että eri toimialojen ominaisuusteesta ei keskustella. Kaikkia aloja tarkastellaan kaavamaisesti samojen makrotunnuslukujen avulla. Ajatus, että esim. teollisuudella olisi jonkinlainen erityisasema talousrakenteen osana, torjutaan aivan nimenomaisesti (*Pohjola*, s. 198).

Tämä merkitsee jo sitä, että avoimen talouden perusuonteeseen ja tasapainoisen kehityk-

sen keskeisiin edellytyksiin ei kiinnitetä asianmukaista huomiota. Avoimen talouden pysyvänä haasteena on se, että liberaalin järjestyksen oloissa on tuonnin reaalin kasvuvauhti jatkuvasti kansantulon reaalista kasvuvauhti nopeampi. Häiriötön kehitys on näin mahdollinen vain, jos myös viennin kasvuvauhti on riittävä. Vientituloista vastaa taas edelleen nimenomaan teollisuus. Teollisuudella on siis talousrakenteen osana erityinen strateginen merkitys. Palvelusten tuotannon osuus on kyllä ollut kasvava, mutta vain pieni osa palvelutuotannosta on edes potentiaalisesti vientikel-poista.

Sellaista talousrakenteen tarkastelua, jossa tätä avoimen sektorin perusproblematiikkaa ja talouden eri osien erilaista roolia ei oteta huomioon, on pidettävä perin puutteellisena.

3 *Pohjola* halusi korvata perinteisen kilpailukykyanalyysin tuottavuustarkastelulla. Hänen mielestään kansantalouden kilpailukykyyn mittana käytetään yhä aiheettomasti kauppa- ja vaihtotaseen ylijäämää (*Pohjola*, s. 198). Tätä täytyy ihmetellä.

Olisi ensinnäkin lähdeittävä siitä, että mittauksesta ei puhuta, ennen kuin on päästy tarkasteltavaa ilmiötä koskevaan käsitteelliseen selkeyteen. Koska kansainvälisiä operaatioita suorittavat yritykset, on katsottava, että itse kilpailukyky on primäärisesti mikrotason asia. Siitä, että kansantalous tarvitsee kilpailukykyisiä yrityksiä, ei ole sitten kuitenkaan syytä päätellä, että analyysissa tarvitaan myös vastaavaa yläkäsitettä "kansallinen kilpailukyky".

Sen sijaan on mielekästä kysyä, kuinka paljon kilpailukykyä tarvitaan ja tämä kysymys on puolestaan vahvasti makroasia. Tässä kohdataan yhteys kauppa- ja/tai vaihtotaseeseen, mutta samalla koko kansantalouden tilaan. Kilpailukykyä on riittävästi, jos talous pystyy yhtäaikaan ylläpitämään sisätasapainoa ja ulkotasapainoa. Sitä, onko ulkotasapainon merkittävä juuri vaihtotaseen tasapainoa, on harkittava vielä erikseen kunkin maan taloudellista kehitystasetta silmälläpitäen.

Kolmas kilpailukyvn tarkastelun laaja osaongelma on kysymys tietyn kansantalouden kilpailukykyisen tuotannon rakenteesta, siis talouden suhteellisen edun luonteesta. Tähän liittyy sitten läheisesti myös kysymys kilpailukyvn ja kilpailuedun taustatekijöistä, siis esim. tuottavuuden tasosta ja sen kehityksestä eri aloilla.

Koko tätä avoimen talouden menestysehtojen problematiikkaa ei ole syytä yrittää hoitaa pelkän tuottavuusmittauksen avulla siten kuin Pohjola esitti. Tämä merkitsee kompleksisen ilmiön vaarallista yliyksinkertaistamista.

Tässä yhteydessä Pohjola kirjoitti myös: "Kauppa- tai vaihtotaseen ylijäämä on kuitenkin epäkelpo mitta syystä, että riittävän pitkällä aikavälillä nämä taseet ovat tasapainossa". Kriisiin ajaututtiin tosiasiasa juuri kilpailukyky- ja vaihtotaseongelmien vuoksi. Perustavaa ongelmaa ei ole syytä hoitaa päiväjärjestyksestä pelkän oletuksen avulla.

4 Perinteistä kilpailukykyajattelua kritikoidaan Pohjola kirjoitti: "Näin määriteltyä kilpailukykyä voidaan tavoitella valuutan devalvoineilla, niin kuin meilläkin on tavan takaa tehty. Devalvaatio merkitsee kuitenkin reaali-palkkojen alentamista kilpailijamaihimme verrattuna. Tuloksena on elintason ja hyvinvoinnin lasku, mitä tuskin voi pitää menestymisen merkinä". (Pohjola, s. 198).

On totta, että tällaista reaali-palkka-ajattelua esiintyy myös kansainvälisessä kirjallisuudessa. Devalvaatio on kuitenkin tosiasiasa mone-täärinen operaatio, jonka reaaliset vaikutukset ilmenevät vasta vähitellen sopeutumisprosessin edetessä.

Kansainvälisten vertailujen näkökulmasta devalvaatio muuttaa tosin näennäisesti per capita-tulotasoa. Kysymys on kuitenkin vain siitä, että devalvaatiota edeltäneen yliarvostuksen oloissa virallisia kurssseja käyttävä vertailu antoi virheellisen kuvan reaalisesta tilanteesta. Kurssien muutos vain korjaa tämän harhan. Valuuttakurssien muutoksella on kyllä tietty, ainakin väliaikainen vaikutus reaali-palkkoihin,

kun devalvaatio muuttaa tulonjakoa ja ulkomaankaupan hintasuhdetta ja kun sen avulla pyritään irti siitä yli varojen elämisestä, mikä devalvaatiota normaalisti edeltää. On kuitenkin populistista vääristelyä väittää, että reaali-palkat ja elintaso alenevat devalvaatioprosenttia vastaavasti. Käytännössä devalvaatio turvaa taloudellisen kasvun jatkumisen ja siten myös suotuisan reaali-palkkakehityksen. Devalvaatiohan eivät ole itsetarkoitus, vaan kysymys on siitä, että avoin talous voi menestyä vain vähintään normaalitasoisen kilpailukyvn avulla. Jos arvostellaan devalvaation reaali-palkkavai-kutuksia, vertauskohtana on pidettävä sitä, miten epätasapainosta irtautuminen muuten tahtuisi. Viime vuosien kehitys näyttäisi osoit-tavan, että devalvaation lykkääminen ei sekään johda kovin hyvään menestykseen. Pohjolan viittaama reaali-palkka-argumentti tulisi siis unohtaa.

5 Pohjolan tavoitteena oli tarjota vaihtoeh-toinen, tavanomaista ajattelua pitemmälle menevä selitys Suomen syvään kriisiin. Miten pitkän ajan kehityspiirteiden tarkastelusta päästiin kriisin selitykseen?

Kysymykseen, miksi kansantaloutemme tehottomuudet paljastuvat vasta nyt, Pohjola tarjosi lähinnä seuraavaa vastausta: "Siksi, että elämme nyt maailmassa, jossa pääoman liik-keet ovat vapaat ja investoinneilla on vaihtoeh-to, jota taloudessamme ei ole koskaan ennen ollut. Se on meistä riippumaton, korkea ulko-mainen reaali-korko, joka paljastaa pääomamme tehottomuuden". (Pohjola, s. 203).

Tosiasia kuitenkin on, että Suomea ei joh-dattanut kriisiin korkea ulkomainen reaali-korko vaan se, että korkoero Suomen ja relevant-tien ulkomainen välillä muodostui lopulta niin suureksi. Nimellinen korko oli korkea Suo-messa, ei ulkomailla.

Pohjola näyttää voittopuolisesti ajattelevan korkoa tuottonäkökulmasta. Tällöin on huo-miota kiinnitettävä sekä rate of return- että rate of interest-tilanteeseen. Rate of return-näkö-kulma on relevantti suorien sijoitusten yh-

teydessä. Ennen 1990-luvun kriisiä suorat sijoitukset Suomesta ulkomaille kasvoivat voimakkaasti. Taustalla oli epäilemättä tuotto-odotusten ero. Tämä ei kuitenkaan johtunut Suomen omasta kasvuhistoriasta, vaan siitä, että Suomen kilpailukyky oli merkittävästi heikentynyt ja että tämän tilanteen pelättiin jatkuvan. Selityksen tulee siis perustua edellä viitattuun avoimen talouden teoriaan.

Jos kriisin syntyä taas tarkastellaan rate of interest-näkökulmasta, "korkeaan ulkomaiseen reaaliorkoon" viittaaminen on vielä oudompaa. Korkeeron kasvaessa oli nimenomaan suomalainen korkotaso erityisen houkutteleva. Varsinkin siinä vaiheessa, kun korkoero oli jo suuri, mutta Suomen markan arvo näytti olevan vakaa, tarjosi Suomeen sijoittaminen eräänlaisen riskittömän arbitraasin mahdollisuuden. Uskottavuuden romahdettua tämä mahdollisuus poistui ja syntyi pääomapakoa. Virikkeenä ei silloin ollut ulkomailla vallitseva korkotaso sinänsä, vaan halu välttää markka-alueelle sijoittamiseen liittyvää tappion vaaraa. Tätäkään prosessia ei siis voida ymmärtää Pohjolan selitystavan avulla, vaan avainasemassa on normaali avoimen markkinatalouden rahataloudellinen teoria.

Tämä johtopäätös vain korostuu, jos otetaan huomioon, että kriisiä selitettäessä on korkea tosiasia ajateltava myös kustannustekijänä. Markan puolustaminen johti voimakkaasti kohoavaan korkokehitykseen, jonka mukaisia tuottovaatimuksia eivät monetkaan kotimaiset hankkeet täyttäneet, Investointien laskuun, säästämisasteen nousuun ja yleiseen lamaantumiseen johti siis nimenomaan huippukorkea kotimainen korkotaso, ei suinkaan "korkea ulkomainen korkotaso" (Pohjola, s. 203). On siis selvää, että Pohjola ei voinut osoittaa, miksi hänen selitystapansa mukainen kriisi syntyi juuri 1990-luvun alussa. Kriisin synty ja ajoitus voidaan sen sijaan selittää avoimen talouden tasapainoisen kehityksen teorian avulla.

Lopuksi

Kansantaloustieteessä on selvästi aiheellista tarkastella eri ongelmia taas myös taloudellisen kasvun näkökulmasta. Pohjolan puheenvuoro on näin arvokas virike. Hänen korostamansa pääoman muodostuksen ja pääoman käytön ongelmat ansaitsevat selvästi enemmänkin huomiota. Pohjolan lähestymistapa ei kuitenkaan tuottanut uutta, vaihtoehtoista selitystä Suomen kriisille. Tämä liittyy siihen, että jos kriisin ajautumista halutaan käsitellä taloudellisen kasvun teorian avulla, on oltava kysymys nimenomaan tasapainoisen kehityksen ehtoja analysoivasta teoriasta. Kriisi johtui pitkäaikaisesta epätasapainoisesta kehityksestä. Kaikki kuplat puhkeavat lopulta.

Talouspolitiikan osalta on ilmeistä, että se kritiikki, mitä Pohjola suuntasi avoimen sektorin erityisasemaa ja samalla teollisuuden merkitystä korostavaa talouspolitiikkaa vastaan, jäi vaille todellisia perusteluja. Suomen talouspolitiikan peruslinja on tässä suhteessa oikea. On ollut syytä ajatella talouden elpymisen edellyttävän sitä, että päästään reaalisesti ja monetäärisesti tasapainoisen kasvun tielle. Tätä näkemystä tarvitaan myös vastaisuudessa yhä syvenevän intergraation oloissa.

Kirjallisuus

Pohjola, Matti, Huonoa politiikka vai huonoa onnea? Kansantaloutemme kriisi kasvututkimuksen *valossa*. Kansantaloudellinen aikakauskirja 2/1994.

Reinikainen, Veikko, Suomi ja EY. Jäsenyysvaihtoehdon taloudellisten perustelujen luonne. *Eurooppa-Instituutin keskusteluaiheita* 5/93. Turku 1993.